

Wat doe je daar nu eigenlijk?

Wat doe je daar nu eigenlijk?

Fragmenten van humanistische geestelijke
verzorging in een verpleeghuis

Sonja 't Hart-Hartog

deGraaff

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door bijdragen van de Stichting HSHB, Leiden en van het Humanistisch Verbond, Amsterdam.

Wat doe je daar nu eigenlijk?

Fragmenten van humanistische geestelijke verzorging in een verpleeghuis

Sonja 't Hart-Hartog

ISBN 978-90-77024-29-4

NUR 895/715

Illustraties omslag en binnenwerk: Kris Kobes

Vormgeving: MOL grafische vormgeving, Utrecht

© Uitgeverij de Graaff, 2008

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen, vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever en vermelding van de auteur(s) van het boek.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j^o, het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever (Uitgeverij de Graaff, Postbus 779, 3500 AT Utrecht, www.uitgeverijdegraaff.nl) te wenden.

*Wat je bezielt om daar te werken
zegt de familie
en hoe kan ik dat gevoel uitleggen
van hier hoor ik thuis
altijd na de vakantie
weer dat herkennen
als een vis in het water.*

Yvonne Kolk

Mijn eigen huis, 4e druk 1982, IBSN 9026305834, Baarn: Ambo.

Een woord vooraf

‘Waarom ben je gaan werken in een verpleeghuis, in al die treurigheid en narigheid?’ Deze vraag is me vaak gesteld door familieleden en vrienden, gedurende de periode dat ik als humanistisch geestelijk verzorger in het verpleeghuis werkzaam was.

Ik kwam er inderdaad treurigheid en narigheid tegen. Maar dat was niet het enige. Regelmatig heb ik me tijdens de gesprekken die ik met patiënten voerde verbaasd over de veerkracht waarover mensen blijken te beschikken.

Opgenomen worden in een verpleeghuis betekent een – meestal ingrijpend – veranderd levensperspectief. Gesprekken gingen dikwijls over vragen als: ‘Wat was de betekenis van mijn leven tot nu toe?’ ‘Doe ik er nog toe nu ik hier verder moet leven, wat betekenen ik nu nog – voor mijn partner, voor mijn kinderen?’ Vaak kostte het pijn en verdriet, en ook tijd, om een nieuw perspectief, een nieuwe zin in het leven in het verpleeghuis te vinden, maar het kwam regelmatig voor dat iemand op een gegeven moment tegen me zei: ‘Ik denk dat ik het nu wel zelf verder red.’

Ik heb vele verhalen mogen beluisteren, soms verhalen die patiënten nog nooit aan anderen hadden verteld, en ik heb dat heel bijzonder gevonden. ‘Wat heb je toch een rijk beroep’, zei een vriendin eens tegen mij.

En zo was het ook, ondanks de zwaarte die ik voelde als een patiënt overleed met wie ik veel contact had en ondanks de machteloosheid die me kon bevangen als iemand onbereikbaar was en bleef. Daarover gaat dit boek. Het is geschreven in de hoop, dat de fragmenten een beeld geven van wat geestelijk verzorgers in verpleeghuizen doen.

Tot slot: een woord van dank aan Jan Hein Mooren. Hij is van grote betekenis geweest bij het schrijven. Vooral dankzij zijn kritische commentaar en zijn stimulerende aandacht is het gelukt een antwoord te geven op de vraag die in de titel gesteld wordt: *Wat doe je daar nu eigenlijk?*

Sonja 't Hart-Hartog

Inhoudsopgave

Een woord vooraf	7
<i>Somatische afdeling</i>	
Huilen met de wolven in het bos	13
O dominee, wat ben ik blij dat u er bent!	18
Ze ligt daar zo alleen!	21
We kunnen die Ouwe toch niet zó onder de grond stoppen!	25
Een moeder geeft haar eigen kind niet aan	29
U bent toch voor euthanasie, als humanist?	33
Een man van niks en een vader van niks	43
Jongen, je had groot gelijk!	48
Niet klagen maar dragen	51
<i>Psychogeriatrische afdeling</i>	
Een moment van contact	59
Vergaderen	63
Een typisch humanistisch antwoord	67
De Weense wals	72
Epiloog:	75
Humanistisch geestelijk werk, een bijzonder gewoon beroep	
<i>J.H.M. Mooren</i>	

Somatische afdeling

Huilen met de wolven in het bos

Ik zat in de kamer van de geestelijke verzorging aan het bureau te schrijven, toen ik achter mij heel zachtjes de deur hoorde open gaan. Ik keek om en zag meneer Vergeer binnen stappen met een boek onder zijn arm. Hij knikte me vriendelijk toe, legde het boek op tafel en ging zitten. Ik was verbaasd hem te zien, onze kamer lag een heel eind van zijn afdeling vandaan en zo gebruikelijk was het niet dat patiënten onaangekondigd hier naar toe kwamen. ‘Meneer Vergeer,’ vroeg ik, ‘was u ergens naar op zoek?’ ‘Ja zeker,’ zei hij, ‘naar de vrijheid!’ ‘En die dacht u hier te vinden?’ vroeg ik voorzichtig verder. ‘Ja’, zei hij, sloeg zijn boek open en begon te lezen. ‘Hebt u misschien zin in een kopje koffie?’ vroeg ik. ‘Ja, lekker!’ antwoordde hij en even later zaten we, elk met een kopje koffie, rustig bij elkaar. Maar ik kon mijn gedachten niet meer bij mijn werk houden, zo bewust was ik me van de aanwezigheid van de geconcentreerd lezende meneer Vergeer.

Een paar weken geleden had hij me verteld dat hij voldoende was gevalideerd om terug te kunnen keren naar zijn eigen huis; het wachten was nu nog op het regelen van huishoudelijke hulp en een maaltijdvoorziening. Hij had heel hard aan zijn revalidatie gewerkt en toen ik hem een compliment gaf voor zijn grote inzet lachte hij – en dat had ik hem niet vaak zien doen. Ik vroeg me af: zou hij gemeld hebben dat

hij naar mij toe zou gaan? De regel was dat een patiënt die de afdeling verliet, even aan de verpleging vertelde waar hij of zij naar toe ging. Maar ik vroeg het hem niet, dat was zijn eigen verantwoordelijkheid.

Ik heb in het verpleeghuis niet veel patiënten ontmoet die me in mijn functie als humanistisch raadvrouw zo kritisch getoetst hebben als meneer Vergeer had gedaan.

Een klein jaar geleden werd hij opgenomen op een afdeling waaraan mijn katholieke collega was verbonden, maar hij had ieder contact met hem verontwaardigd van de hand gewezen. ‘U dacht toch niet dat ik in sprookjes geloof?’ had hij hem gevraagd, ‘ik kan mij uitstekend zelf redden!’ Mijn collega had niet verder aangedrongen, maar omdat hij de indruk kreeg dat meneer Vergeer toch wel heel eenzaam en verloren in de huiskamer zat, had hij mij gevraagd eens bij hem langs te gaan. Tegen een gesprek met mij had meneer Vergeer geen bezwaar, het leek hem wel interessant, zoals hij zei, een gesprek met een humanist.

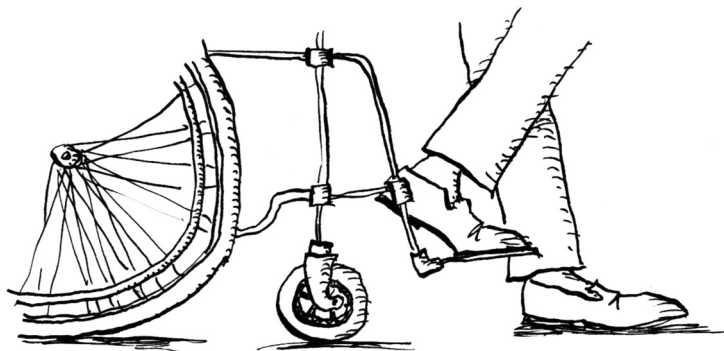
Hij bleek een kleine, bijna breekbare man, niet onvriendelijk maar uiterst gereserveerd. Hij zat op een stoel, vastgehouden door een zogenaamde onrustband om te voorkomen dat hij zou opstaan en vallen, omdat hij zo wankel ter been was en telkens vergat dat hij heel onzeker liep. Hij vroeg mij wat precies mijn functie inhield en toen ik hem dat verteld had vroeg hij: ‘Vindt u uw werk eigenlijk zinvol?’ Omdat ik vond dat op zo’n directe vraag een direct antwoord moest volgen antwoordde ik: ‘Meestal vind ik mijn werk zinvol, maar er zijn ook wel momenten dat ik twijfel aan de zin ervan.’ Hij knikte en zei: ‘Ja, dat kan ik me wel voorstellen’, en vroeg onmiddellijk daarop: ‘hebt u eigenlijk ook een zwijgplicht, net als de dominee en de pastor?’ En op mijn ‘Ja’, vertelde hij me over de moeite die hij had met het feit dat hij vastgebonden zat. Eigenlijk vond hij dat er sprake was van wederrechtelijke vrijheidsberoving en hij vroeg me wat voor actie hij daar tegen zou kunnen ondernemen. Het bleek dat hij zelf al van alles had bedacht en graag met mij over de haalbaarheid van zijn plannen wilde praten.

In de gesprekken die volgden ging het eigenlijk steeds om hetzelfde thema: meneer Vergeer wilde voortdurend weten ‘op wiens hand ik was’, zoals hij dat formuleerde. Hij wilde zo snel mogelijk weg uit het verpleeghuis, zonder of met toestemming van zijn arts. Behoorde ik tot degenen die hem in zijn vrijheid beperkten, of niet?

Langzamerhand leerde ik hem wat beter kennen en ging ik begrijpen waarom hij zo weinig contact had met medepatiënten en ziekenverzorgenden. Hij was een intelligente, belezen man, die vroeger een hoge functie had bij de Belastingdienst. Zijn vrouw was nog niet zo lang geleden overleden, hij miste haar verschrikkelijk, maar eigenlijk vond hij dat hij flink moest zijn en niet moest toegeven aan zijn verdriet. Met hun enige zoon die hem regelmatig bezocht had hij een goed contact, maar verder kreeg hij nauwelijks bezoek. Hij had een wat formeel en deftig taalgebruik en de activiteiten die voor de patiënten georganiseerd werden vond hij beneden zijn niveau – al met al isoleerde hij zichzelf. Hij vond het vreselijk in het verpleeghuis, hij wilde weg en met allerlei juridische argumenten probeerde hij mij ervan te overtuigen dat hij in zijn recht stond.

Of die argumenten terecht waren en of er werkelijk sprake was van wederrechtelijke vrijheidsberoving kon ik niet beoordelen. Dat vertelde ik hem ook. Gezien zijn broze gezondheid leek het me niet waarschijnlijk dat zijn plannen om terug te gaan naar zijn eigen huis, haalbaar waren. Ook dat zei ik hem. Ik kon niet inschatten hoe zwaar mijn mening voor hem woog, al had ik wel de indruk dat die voor hem belangrijk was, omdat hij me regelmatig liet beloven dat ik met niemand over onze gesprekken zou praten. En hoewel ik naar zijn idee dus wel ‘op zijn hand was’, ging hij niet zo ver dat hij me daadwerkelijk bij de uitvoering van zijn plannen wilde betrekken.

Langzaam maar zeker werd hij sterker en werd zijn zelfstandigheid ook groter, maar af en toe had hij een terugval, liep dan ineens weer heel wankel, zodat hij weer in een rolstoel terecht kwam met alle afhankelijkheid van dien. Hij kon dan ook heel verward en vergeetachtig zijn. Zoals die keer dat ik weer op zijn afdeling kwam en hem daar in een

rolstoel aantrof en bovendien in een onrustband. Hij was daar zoals gebruikelijk heel boos over, probeerde voortdurend te gaan staan, wat luid commentaar van zijn tafelgenoten tot gevolg had: ‘Niet doen, meneer Vergeer, dat mag niet, zo meteen valt u! Zuster, meneer Vergeer is aan het lopen!’ Maar hij deed het toch en liep met onrustband en al, de stoel achter zich aan trekkend, terwijl iedereen zijn hart vasthield. Ik vroeg hem of hij met mij in het restaurant een kopje koffie wilde gaan drinken. Dat wilde hij wel en ik nam hem in de rolstoel mee naar beneden. We vonden een plaatsje en ik ging koffie halen. Toen ik bij meneer Vergeer terugkwam zei hij bitter: ‘Gaat u maar weg. U huilt ook mee met de wolven in het bos.’ En hij wees naar de rem van zijn stoel die ik in een volkomen automatisch gebaar had vastgezet. Zelf had hij niet de kracht die rem weer los te maken. Hoe kon ik hem vertellen dat mijn gebaar een automatisch gebaar was uit voorzichtigheid, dat ik niet een verlengstuk was van de verzorgenden die hem van zijn vrijheid zouden willen beroven? Moest ik hem duidelijk maken dat hij het ene moment heel helder en aanspreekbaar was en het volgende moment volstrekt afwezig en daardoor een gevaar voor zichzelf als hij wilde gaan lopen? Moest ik hem duidelijk maken dat de verzorgenden geen tijd hadden om voortdurend te peilen wanneer hij wel en wanneer hij niet in de war was en er dus besloten was hem ‘in de onrustband te zetten’? Huilde ik dan niet pas echt mee met de wolven in het bos?

‘Meneer Vergeer,’ vroeg ik, ‘u weet wat voor risico u neemt als u gaat lopen?’ ‘Ja zeker,’ zei hij, ‘dat weet ik. En dat is mijn risico, niet het uwe.’ ‘Goed,’ zei ik, ‘dan haal ik nu de rem van de stoel.’ En daar ging hij met de rolstoel achter zich aan tussen de stoelen en tafeltjes door, bezorgd gadeslagen door allerlei aanwezigen die zich kennelijk afvroegen waarom ik niet ingreep.

‘Mijn risico, niet het uwe.’ Wat zou er gebeuren als hij zou vallen en zich zou bezeeren? Hoe verantwoordelijk zou ik daarvoor gehouden worden? Met samengeknepen tenen zat ik naar hem te kijken, tegelijkertijd er vast van overtuigd dat hij wist wat hij deed, net zoals ik dat van mijzelf wist.

Na vijf eindeloze minuten kwam hij terug bij ons tafeltje, ging weer zitten en zei, met een vriendelijk knikje: ‘Zo, nu lust ik wel een kopje koffie.’

Aan dit voorval moest ik dus weer denken nu meneer Vergeer, ‘op zoek naar de vrijheid’, mijn kamer uitkoos om rustig te kunnen lezen, ver van zijn afdeling en waarschijnlijk zonder dat iemand het wist.

O dominee, wat ben ik blij dat u er bent!

Het was op een donderdag, de dag dat ik meestal als enige geestelijk verzorger in huis was, toen de telefoon ging. Een afdelingshoofd vroeg naar de dominee: mevrouw De Jong wilde haar dringend spreken.

Ik vertelde hem dat de dominee pas dinsdag weer aanwezig zou zijn. Even later belde hij weer: mevrouw De Jong was ernstig ziek en haar toestand verergerde snel. Het was duidelijk dat ze, nu het zo slecht met haar ging, behoefte had aan een gesprek, was ik bereid naar haar toe te gaan? Ik vertelde hem dat ik dat wel wilde; als ze geen bezwaar had tegen een gesprek met mij, de humanistisch raadvrouw, dan stond ik tot haar beschikking. Maar hij moest dat dan wel even met haar bespreken en haar duidelijk maken dat ik niet de dominee was. Hij beloofde me dat te zullen doen en toen ik een kwartiertje later van hem hoorde dat mevrouw De Jong helemaal geen bezwaar had tegen mijn komst, besloot ik om meteen naar haar toe te gaan.

Ze lag in bed, op een slaapzaaltje van zes personen. Het was er heel stil, verder was er niemand aanwezig. Toen ze me binnen zag komen stak ze twee handen naar me uit: 'O dominee, wat ben ik blij dat u er bent!' Ze had kennelijk zo op me liggen wachten, dat ik haar niet wilde

ontmoedigen door te zeggen dat ik geen dominee was. Ik besloot om maar even af te wachten wat er ging gebeuren.

Toen ik bij haar bed ging zitten begon ze meteen te vertellen. Ze was 96 jaar en ernstig ziek. Ze wist dat ze niet lang meer te leven had. Daar had ze vrede mee: ‘Ik heb een mooi leven gehad, dominee, ik had een goede man en tien lieve kinderen hebben we gekregen.’ Maar ze lag te tobben over de vraag of God, als ze straks voor Hem zou verschijnen, wel van oordeel zou zijn dat ze een goede moeder was geweest.

Het was duidelijk dat het niet goed ging met haar. Moeizaam en haperend vertelde ze me over haar grote gezin, waaraan ze kennelijk veel plezier en geluk had beleefd. De kinderen waren goed voor haar geweest zei ze, en nog steeds ondervond ze veel liefde van hen, ook van de aangetrouwde kinderen en kleinkinderen: elke dag kreeg ze bezoek.

Boven haar bed hing een hele verzameling kindertekeningen en toen ze zag dat ik er naar keek zei ze glimlachend: ‘Allemaal tekeningen van de achterkleinkinderen!’

Het gesprek ging verder, en al vertellend en terugkijkend op haar leven en op haar moederschap leek mevrouw de Jong als het ware de balans op te maken. Een korte opmerking of vraag van mijn kant was voldoende voor haar om verder te zoeken en te kijken wat voor een moeder ze nu eigenlijk was geweest.

En ineens zei ze, alsof ze tot een conclusie was gekomen waarbij ze mijn mening kennelijk niet behoefde te horen: ‘Weet u, dominee, ik heb in elk geval wel erg mijn best gedaan, en dat is voor God genoeg!’ – en ze vervolgde met de vraag: ‘Dominee, wilt u het Onze Vader met mij bidden?’ Nu alsnog zeggen dat ik de dominee niet was – dat kon niet. Gedurende het gehele gesprek had ze me aangesproken als dominee en ik had dat, gezien de loop van het gesprek, zo gelaten. Maar een gebed uitspreken waarvan ik de tekst weliswaar kende, maar die voor mij geen bijzondere betekenis had, daar zou ik de gelovigheid van mevrouw De Jong geen recht mee doen. Even was ik in verwarring, maar toen vroeg ik haar als bij ingeving: ‘Mevrouw De Jong, vindt u het goed dat ik uw handen vasthoud terwijl u de woorden zegt?’ – en zo gebeurde het.

Na het 'Amen' zei mevrouw De Jong: 'Nu ga ik slapen, dominee.' Ik legde de deken over haar heen, zei haar goedendag en liep het slaapzaaltje uit, mezelf afvragend of mijn collega-dominee het eens zou zijn met deze gang van zaken.

Toen ik de volgende maandag weer in het verpleeghuis kwam, hoorde ik dat mevrouw De Jong in het weekend heel rustig was overleden, omringd door al haar kinderen.

Dinsdag vertelde ik mijn collega-dominee over het gesprek dat ik met mevrouw De Jong had en over mijn reactie op haar vraag of ik het Onze Vader met haar wilde bidden. 'Heel erg bedankt,' zei ze uit de grond van haar hart, 'dat je zo goed voor mevrouw De Jong hebt gezorgd.'